

І. В. Данильчук, аспірантка,
кафедра політичної економії обліково-економічних
факультетів, ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРИВАТИЗАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано вплив приватизаційного процесу на економічне зростання в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: приватизація, роздержавленні сектор економіки, приватна власність, державна власність, колективна власність, недержавний сектор економіки.

Приватизація займає особливе місце в ринкових перетвореннях, і тому є досить актуальним питанням на сьогоднішній день. Проведення приватизації відіграє важливу роль в умовах перехідної економіки. Такі перетворення є підґрунтям реформування господарського комплексу, розв'язання складних соціальних проблем та встановлення нової моделі економічного розвитку.

Питання реформування відносин власності в нашому суспільстві опинилися в центрі уваги таких учених-економістів, як: Абалкін Л., Базилевич В., Бакланова О., Голобоков С, Григоренко С. Гусев В., Коломойцев В., Коуз Р., Ключиков Г., Кудряшов В., Лазня І., Ларцев В., Островерх О., Островерх П., Пасхавер А., Погрібняк О., Приходько Т., Рибалкін В., Савчук В., Скрипниченко М, Стігліц Дж., Черковець В.

За роки приватизації роздержавлено більше 85 тисяч об'єктів, з них більше 61 тис. перейшли в колективну форму власності, майже 24 тис. стали приватними. Почали приватизацію 179 великих підприємств, вартість основних фондів яких більше 170 млн грн, у 132 з них реалізовано не менше 40 % акцій. Приватизовано 596 об'єктів соціальної сфери і понад 3700 об'єктів незавершеного будівництва. В даний час питома вага приватизованих підприємств складає більше 80 %, на них працює половина всього зайнятого населення. Значну частину складають об'єкти оптової і роздрібною торгівлі (39,9 %) та сфера послуг (16,9 %) [7].

До 2000 року в державній власності залишилося 5 % промислових підприємств, проте вартість їх основних фондів складала

майже 40 % вартості всього промислового комплексу України, тобто держава продовжує володіти найбільш фондомістким виробництвом. Серед підприємств, що виникли за межами приватизаційного процесу, ситуація протилежна (84 % підприємств належить лише 14 % основних фондів), що свідчить про торгово-посередницьку і сервісну спрямованість їх діяльності. Роздержавлений сектор економіки володіє 34 %) основних засобів виробництва, у власності держави з урахуванням комунального майна залишилося майже 53 %. Внаслідок приватизації державного майна створений вагомий недержавний сектор економіки, яким проводиться більше 78 % ВВП [7].

Протягом 1991—1994 років, коли відбувався наростаючий спад ВВП, приватизація практично не проводилася. Її пік довівся на 1995—1996 рр. У 1995 році, коли було приватизовано майже 1,5 тис. промислових підприємств, темпи спаду ВВП вперше скоротилися майже на 11 %, що пояснювалося головним чином дією програми фінансової стабілізації. У 1997 році, після завершення широкомасштабної приватизації, економіка продемонструвала ще один різкий стрибок у скороченні спаду виробництва (на 7 %). Цей ефект вже можна пояснити реалізацією приватизаційного процесу, оскільки інших макроекономічних зрушень у цей період не відбувалося. Це означає, що приватизація не погіршила стан економіки України.

З 1999 року темпи зростання об'ємів виробництва недержавного сектору економіки почали випереджати середні показники по промисловості. З 2000 року підприємства недержавної форми власності почали нарощувати об'єми виробництва значно швидше, ніж підприємства державного сектору. Саме приватизовані підприємства, починаючи з 2000 року, забезпечують зростання економіки України, ними проводиться в 2,5 разу більше продукції, ніж підприємствами державної і комунальної форм власності. Вони упевнено лідирують у технологічному і маркетинговому оновленні, стрімко розширюють сфери діяльності, орієнтуючись на споживчий ринок. Зростання виробництва відбувається в умовах жорсткої конкуренції з іноземними виробниками і йде випереджаючими темпами по відношенню до доходів населення, що позитивно впливає на якість продукції, яка виробляється [1].

Слід зазначити, що підприємства з концентрованою власністю працюють на 20—27 % ефективніше в порівнянні з приватизованими підприємствами, акції яких розсіяні серед численних дрібних акціонерів. У ряді галузей, де приватизація почалася раніше і куди були направлені вагомні інвестиції, об'єми виробництва до-

сягли і навіть перевищили рівень 1990 року. Це хіміко-фармацевтична і медична промисловість (більш ніж у 2 рази), швейна (більш ніж на чверть), деревообробна, целюлозно-паперова, пивоварна, плодоовочева (на 5—10 %) [4].

Інші приватизовані області промисловості, хоча і не досягли рівня 1990 року, але стали гнучкіше реагувати на потреби ринку і за низкою позицій номенклатури також перевищили рівень 1990 року: це виробництво шоколаду і шоколадних виробів (майже в 5 разів), торгово-холодильного устаткування, шпалер, виноградних вин (більш ніж у 2 рази), тонколистового прокату, мінеральних вод, килимів і килимових виробів (на 30 %), шин для легкових автомобілів, коньяку, шампанських вин (на 10—25 %). Наприклад, завдяки придбанню 80 %-го пакету акцій Тростянецької шоколадної фабрики міжнародним консорціумом Крафт Якобсон, невідома досі фабрика у декілька разів збільшила об'єми виробництва, її продукція відома тепер по всій Україні. Саме у цих галузях сьогодні найвищі темпи зростання виробництва, саме тут починається справжня реструктуризація, йде приплив інвестицій [7].

Проте слід зазначити, що деякі аналітики не розглядають приватизацію як позитивний чинник інвестиційного процесу. Недержавний сектор упевнено нарощує об'єм капіталовкладень в основний капітал, у 2002 році їх кількість наблизилася до рівня 1990 року, тоді як у державному і комунальному секторі інвестиції в основний капітал складають лише 33 % від рівня 1990 року. Саме зростання інвестицій у недержавний сектор дає високу частку ймовірності зростання об'єму капіталовкладень в економіку України [5].

Питання про порівняльну ефективність приватизованих і державних підприємств залишається дискусійним і тепер. Сьогодні однозначно стверджувати про переважну ефективність приватизованих підприємств ще рано. Відповідь на це питання ускладнює та обставина, що зберігається значна пряма і опосередкована бюджетна підтримка державного сектора економіки, фактично приватні підприємства дискримінуються державою, і це спотворює реальну картину ефективної діяльності державного і недержавного секторів. Так, Ю. Перевалів, В. Добродей вважають, що приватизація робить позитивний вплив на діяльність промислових підприємств, покращуючи такі показники, як об'єм реалізації продукції, частка підприємства в галузевому об'ємі реалізації, рентабельність продукції, хоча цей вплив прихований негативною дією перехідних процесів [8].

Проблемним є питання про зв'язок приватизації з прибутковістю підприємств. Економетричний аналіз економічних показни-

ків 360 українських приватизованих і державних акціонерних товариств за період з 1997 по 1999 роки показав, що приватизація позитивно впливає і на підвищення продуктивності праці, і на рівень прибутковості. При цьому було відмічено, що м'які бюджетні обмеження мають негативний вплив на діяльність підприємств, а конкурентні ринки в наших умовах не сприяють збільшенню прибутковості. Проте відповідь на питання про прибутковість не завжди однозначна, навіть при негативній динаміці причини цього явища можуть бути різні. Для відповіді на питання необхідно з'ясувати, чи почали підприємства реальну реструктуризацію, що супроводжується, як правило, зниженням прибутковості, або приховуванням своїх доходів. Приховування доходів теж, у свою чергу, може мати декілька обґрунтувань, а витрачання прибутків — кілька напрямів [2].

Методи оцінки постприватизаційної діяльності, які відомі сьогодні, дуже недосконалі, вони не в змозі врахувати всіх складнощів економіки, що трансформується. Так, збільшення об'ємів виробництва в базових галузях не може бути об'єктивним критерієм ефективності у зв'язку з тим, що воно прокредитовано несплаченими боргами по електроенергії, газу і несплатою податків. Інший метод дослідження був запропонований західними експертами, на основі якого Фондом державного майна був проведений аналіз балансів 9 тисяч підприємств різних форм власності. Для об'єктивного зіставлення їх роботи показники були розраховані на 1 гривню, реалізованої продукції. В результаті цього, по всіх статтях балансу середньоарифметичні показники приватизованих підприємств опинилися кращими, ніж у державних. Так, якщо на недержавних підприємствах зростання запасів готової продукції до 1 гривні реалізованої продукції склало 0,08 коп., то на державних підприємствах — 1,25 гривень, тобто це вище в 15 разів. Таким чином, приватна фірма швидше організовує збут готової продукції, вивчає її конкурентоспроможність, краще прораховує необхідні об'єми виробництва, що свідчить про якість управління. По тих же дослідженнях, приріст довгострокових інвестицій до 1 гривні реалізованої продукції на приватних підприємствах у 15 разів перевищив аналогічний показник на державних підприємствах. Разом з тим, слід мати на увазі, що зростання витрат на одиницю реалізованої продукції не обов'язково може мати тенденцію до зменшення. Це пов'язано з тим, що багато підприємств як і раніше, мають громіздку структуру і зайві підрозділи, а ціни на паливо, енергію і транспортні послуги ростуть. Потрапивши в ринкове середовище, приватизовані підприємства, не

володіючи ринковим досвідом поведінки, прагнуть використовувати найбільш легкий шлях підвищення прибутковості, а саме — збільшувати ціни на продукцію, що виробляється. Проте, це призведе до подальшого скорочення попиту і випуску продукції, а в результаті — до зростання витрат на 1 гривну реалізації [3].

Таким чином, приватизовані підприємства володіють значним потенціалом можливостей, вони виявляють більшу активність, ніж державний сектор, проте часто не можуть реалізувати себе через відсутність досвіду ринкової поведінки і несприятливе економічне середовище. Якщо ж загальні умови господарювання не сприяють економічному зростанню, жодна форма власності в принципі не в змозі розкрити свої потенційні переваги. Крім того, залишається невирішеним багато проблем. Серед них — труднощі, пов'язані з високим ступенем зносу основних фондів, велика кредиторська заборгованість, технічна відсталість устаткування. Дані чинники надають довготривалу негативну дію на розвиток економіки в цілому.

Не дивлячись на істотні перешкоди, успіхи приватизації все ж таки очевидні. Дослідження фінансово-господарської діяльності промислових підприємств, проведене в рамках загального проекту Гарвардського інституту міжнародного розвитку і Центру ринкових реформ показало, що недержавний сектор, порівняно з державним, більше піклується про свою платоспроможність, швидше обертає грошові кошти і реагує на ринкову кон'юнктуру, проявляє велику схильність до заощадження та інвестування, в зростаючих об'ємах використовує позики [3].

Позитивний ефект приватизації безперечний в області малого бізнесу, орієнтованого на споживчий ринок. Дефіцит товарів і послуг як явище взагалі перестав існувати. Приватизація об'єктів соціальної сфери позитивно впливає як на діяльність самих об'єктів соціальної сфери, так і на фінансовий стан підприємств, на балансах яких вони знаходилися. Приватизація об'єктів незавершеного будівництва дозволила створити нові робочі місця в різних сферах виробництва, сприяла вирішенню проблем забезпечення житлом, поліпшила екологічну ситуацію і зовнішній вигляд міст [1].

Ефективність приватизації очевидна навіть виходячи з аналізу її фінансових результатів. За весь період від продажу державного майна отримано більше 6,5 млрд грн, що дозволило вирішити багато соціальних питань — погашення боргів по соціальних виплатах, пенсіях, заробітній платі. За період 1993—2001 років у приватизацію вкладено приватизаційних майнових сертифікатів на загальну

суму 10,32 млрд грн, компенсаційних сертифікатів — на 919 млн грн. Від оренди державного майна за 1998—2002 роки до держбюджету поступило 272,45 млн грн. За управління державними корпоративними правами отримано дивідендів: у 2000 р. — 136,86 млн грн, в 2001 р. — 74,56 млн грн, у 2002 р. — 230 млн грн [7].

За роки реформ реальні доходи населення значно знизилися, проте це зниження відбулося переважно до 1996 року, тобто безпосередньо не пов'язане з приватизацією. Навпаки, з початком масової приватизації темпи зменшення доходів сповільнилися. Основні показники соціального розвитку, які стрімко впали на початку 90-х років, почали поліпшуватися після 1995—96 років [1].

За останні роки спостерігається стрімке зростання реальних доходів, яке безумовно пов'язане з проведеною приватизацією. По-перше, основою для підвищення доходів населення стало економічне зростання, значною мірою обумовлене позитивними змінами в економічній поведінці підприємств. По-друге, збільшенню реальних доходів сприяла і макроекономічна стабілізація, яка значною мірою була досягнута також завдяки приватизації.

Важливу роль у виконанні бюджету України відіграють надходження від приватизації державного майна. В Україні на перших етапах формування ринкових перетворень надходження від приватизації спрямовувалися до складу доходів державного бюджету. Наприклад, фінансування дефіциту бюджету в 2004 році здійснювалося переважно за рахунок коштів, залучених від проведення приватизації державного майна. З 10,2 млрд грн загальної суми дефіциту на такі джерела припадало 9,4 млрд грн, або 92,16 %. Використання такого ресурсу не сприяло проведенню кардинальних перетворень у напрямі формування ринкової економіки. Залучені кошти спрямовувалися переважно на розв'язання поточних проблем. Кошти від приватизації не можна вважати доходами. За міжнародною класифікацією вони не належать до надходжень бюджету. Згідно з класифікацією МВФ надходження від приватизації майна державних підприємств відображаються у складі державного бюджету як від'ємне чисте кредитування. Воно визначається як різниця між сумою кредитів, що надаються державними органами, та їх погашенням. Такий ресурс не належить до доходів, одержаних від реалізації державних матеріальних активів, які враховуються як неподаткові капітальні надходження. Це пов'язано з тим, що доходи від приватизації розглядаються як продаж державної частки капіталу в підприємствах, яка була придбана раніше на основі трансфертів або вкладення капіталу. Такі операції дають змогу здійснити разо-

ве поліпшення бюджету. Використання доходів від приватизації для фінансування бюджету компенсується тоді, коли одержані ресурси спрямовуються на придбання інших активів або погашення частини державного боргу. Коли ж уряд використовує надходження від приватизації для збільшення поточних видатків або зниження рівня оподаткування, то в період реалізації активів дефіцит не змінюється. А через певний проміжок часу він зростає. Доходи від приватизації мають спрямовуватися на реконструкцію, модернізацію виробництва, на реалізацію великих інфраструктурних проектів. Такий підхід є цілком справедливим як з економічної точки зору, так і з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Для забезпечення поступального розвитку України насамперед слід розв'язувати економічні проблеми. Проведення структурних перетворень має стати підґрунтям підвищення рівня добробуту громадян. Проте слід звернути увагу і на можливе часткове використання приватизаційного ресурсу для забезпечення поточних, передусім соціальних, видатків. Це зумовлено загостренням соціальної ситуації в нашій країні. Для її поліпшення доцільно визначити квоту надходжень від приватизації, які мають спрямовуватися на фінансування поточних видатків. Приватизаційний ресурс необхідно використовувати більш цілеспрямовано. Враховуючи стан економічного і соціального розвитку України, доходи, залучені від приватизації, слід розподілити на кілька напрямів. Перший пов'язаний із забезпеченням модернізації та реструктуризації приватизованих і корпоративізованих підприємств. Другий — із фінансуванням державних інвестиційних проектів. Третій — зводиться до збільшення поточних (і насамперед соціальних) видатків [6].

Висновки. Отже, в умовах приватизації особливого значення набуває управління державною власністю. Воно повинно здійснюватися новими методами, що відповідають природі ринку, включаючи механізм управління державними пакетами акцій. При знаходженні в руках держави контрольного пакету, воно повинно проводити через відповідні акціонерні товариства, фінансово-промислові групи не тільки фінансову, але і структурно-інвестиційну політику.

Істотним також є питання про цільове використання отриманих від приватизації коштів. Поза сумнівом, вони є вагомим джерелом поповнення бюджету, що дозволяє державі збільшувати витрати для підтримки сукупного попиту. Проте, враховуючи велику зношеність основного капіталу підприємств, їх технічну і технологічну відсталість, основну частину отриманих коштів все ж таки необхідно реінвестувати у виробництво [6].

Література

1. *Бакланова Е.* Приватизация как форма изменения отношений собственности в условиях рыночной трансформации. Автореферат к. е. н. — Одесса, 2004. — С. 13—20.
2. *Білоткач В.* Негарантовані права власності як стримуючий фактор у розвитку підприємств в перехідних економіках // St. conference «Propertyrights in transition economies»/ — К.: National University «Kyiv-mohyla academy», 2002. — Р. 93—100; <http://www.eerc.kiev.ua>.
3. *Григоренко С.* Приватизація в Україні: досягнення і недоліки // Фондовий ринок. — 2000. — № 18. — С. 2—5.
4. Економіка України: десять років реформ. / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — С. 496.
5. Інформація про хід виконання державних програм приватизації за результатами аналізу звітів ФДМУ / К.: Рахункова палата України, 2003. — Вип. 4. — С. 11.
6. *Кудряшов В.* Цільове використання приватизаційного ресурсу // Економічна теорія. — 2007. — № 1. — С. 29—40.
7. Наслідки та перспективи приватизації в Україні. — К.: Фонд державного майна України, 2003. — С. 31; <http://www.spfu.gov.ua>.
8. *Перевалов Ю., Гимади И., Добродей В.* Влияет ли приватизация на деятельность предприятий? // Вопросы экономики. — 1999. — № 6. — С. 76—89.

Статтю подано до редакції 30.03.09 р.

УДК 338.242:330.341.1

Є. А. Фукс, аспірант,
кафедра макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ АКТИВІЗАЦІЇ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан інноваційної діяльності в Україні та чинники, що її гальмують, запропоновано заходи щодо структурних зрушень у національній економіці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інновація, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність національної економіки, технологічний розвиток економіки, структурні зрушення в економіці.